

György László – Oláh Dániel

A nettó bérhányad növelésének gazdaságpolitikai eszközei válság idején

A bérvezérelt növekedési modellre való áttérés Magyarországon

ÖSSZEFOGLALÓ: Az 1980-as évektől a munka egyre kisebb szeletet kap az előállított jövedelemből annak ellenére, hogy termelékenysége folyamatosan növekszik. A visegrádi országok bérhányadának 2016-ös 52,7 százalékos átlaga jelentősen elmaradt az uniós 63,3 százaléktól. Magyarországon pedig közép-európai viszonylatban a teljes gazdaságra nézve jelentős, 6,8 százalékpontos csökkenés történt 1995 és 2016 között. A kurrens szakirodalom alapján a munka alkupozícióját a technológiai innovációk, a gazdasági globalizáció és a szakszervezetek gyengülése rontotta. A magyar gazdaságpolitika az előbbi két folyamatot adottságnak tekintve aktív munkapiaci politikákkal, munkapárti adópolitikával és a bérminimum emelésével, vagyis a tőkejövedelmektől a munkajövedelmek felé történő átcsoportosítással igyekezett megtörni a csökkenő trendet. Az oligopol piacokra és a korábbi évtizedek nyerteseire kivetett különadók, illetve az államadósság kamatfizetési megtakarításai hozzájárultak a közfoglalkoztatási programok létrejöttéhez, a családi adókedvezmény emeléséhez és a 15 százalékos egykulcsos személyi jövedelemadó eléréséhez. Ezen intézkedések az Eurostat és az Ameco adatai szerint is közel két százalékos GDP-arányos bérhányad-növekedést kényszerítettek ki 2015–2016 között, a nettó reálbér és a reál-GDP aránya pedig ennél is nagyobb mértékben, 5,05 százalékponttal, a családi adókedvezményekkel is számolva 6,15 százalékponttal növekedett 2010 és 2016 között. E válságkezelési stratégia a korábbi adósságvezérelt növekedés helyett egy új, posztkeynesi, bérfelzárkózáson alapuló, hosszú távú növekedési modellbe illeszkedik. E stratégia a szakirodalmi eredményekkel összhangban a reálbéreket tartja a keresletet, s így a gazdasági növekedést hosszú távon és fenntartható módon katalizáló tényezőnek.

KULCSSZAVAK: bérhányad, munkahányad, funkcionális jövedelem-elosztás, alkuerő

JEL-KÓDOK: E25, J30, D33

A megtermelt jövedelem elosztását a klasszikus, 18–19. századi közgazdászok kezdték elemezni, és a kérdéskör csak hosszú szünetet követően, az ezredfordulóra tért vissza a tudományos diskurzusba. A klasszikusokat követően a neoklasszikus irányzat már azt feltételezte, hogy a megtermelt jövedelemből

való részesedés állandó arányú: e gondolkör számára a bérhányad elemzése irreleváns (Lavoie – Stockhammer, 2012).¹ *Rodriguez* és *Jayadev* (2010) szerint azonban érdemes visszatérni a funkcionális, termelési tényezők alapján történő elemzéshez, mivel ez az egyéni jövedelmi egyenlőtlenségek kialakulásának mechanizmusaira is választ adhat. Az elmúlt évtizedben azonban már több közgazdász hangsúlyozta, hogy a nemzeti jövedelemből

Levelezési e-cím: gyorgy@finance.bme.hu
olh.daniel@gmail.com

a munkát kínáló és a tőketulajdonosok nem konstans arányban részesülnek.²

E folyamatok ismerete segít megérteni a tőketényezőt a korábbiaknál erősebben terhelő magyar válságkezelési politikát és azt, hogy e válságkezelés egy új, bérvezérelt növekedési modellre való átállást igyekezett megalapozni. Az e stratégia elméleti alapjául szolgáló alternatív gondolatkör nem ismeretlen a közgazdasági elmélettörténetben, alapgondolata pedig a 19. századi „alulfogyasztás” elméletében gyökerezik. E hagyomány erős lendületet kapott *John Maynard Keynes*től, akinek „elégtelen kereslet” fogalma a bérhányad nyolcvanas évektől felerősödő csökkenésével ismét relevánssá vált. A bérhányad visszaesését előidéző világgazdasági folyamatok és törke párti ideológiák a 2008-as válság létrejöttében és a fejlett világon belüli növekvő jövedelmi egyenlőtlenségek kialakulásában is szerepet játszhattak. A magyar gazdaságpolitika észlelte e korábbi adósságvezérelt növekedési modell hátrányait és válságkezelésében már a bérvezérelt növekedési stratégiára való átállást kezdte meg. Tanulmányunk bemutatja, mit értünk e stratégia alatt, és a magyar gazdaságpolitika hogyan csoportosított át jelentős jövedelmeket a tőkétől a munkatényezőhöz.

A BÉRHÁNYAD CSÖKKENÉSE ÉS ENNEK OKAI

Csökkenő bérhányadok a nyugati gazdaságokban

A bérhányad nyolcvanas évektől kezdődő csökkenése jól dokumentált trend (OECD, 2015; IMF, 2007; Európai Bizottság, 2007; BIS, 2006; ILO, 2011 és ILO, 2012). Az *1. táblázat* a bérhányadok változásait mutatja be. Az első két oszlop azokat az országokat ábrázolja, amelyekre található hosszú idősoros adat az Ameco-adatbázisban. Itt látható, hogy

a bérhányad hosszú távon Belgiumban, Luxemburgban, Hollandiában, az Egyesült Királyságban és Dániában növekedett, az országok túlnyomó többségében pedig csökkent. Látható, hogy a legfejlettebb állam(csoport)okban az EU15-ök és az USA esetén is csökkenés történt. „Rekordernek” ugyanakkor Görögországot és Írországot tekinthetjük: előbbinél negyedével, utóbbinál harmadával csökkent a bérhányad.³

Számos országról nincsenek megbízható hosszú távú bérarányadatok. Ezért az első táblázat második két oszlopában mutatjuk be azokat az államokat, ahol rövidebb időtávon elemezhetőek a változások. Itt is azt láthatjuk, hogy az országok többségében a bérhányad csökkent és különösen érvényes ez Magyarországra, ahol 2016-ra a bérhányad 6,8 százalékponttal lett alacsonyabb az 1995-ös értéknél. A térségben Románia és Macedónia dolgozói a legnagyobb vesztesek, közel 20 százalékos bérhányadcsökkenéssel. Térségünkre vonatkozóan elmondható, hogy miközben 1995 és 2016 között a visegrádi országok bérhányada 2,8 százalékponttal csökkent, így átlagosan 52,7 százalékos bérhányaduk 2016-ban több mint tíz százalékponttal maradt el az uniós átlagtól és az EU15-ök átlagától is. A csökkenő visegrádi trendet a lengyel és a magyar 11,5, illetve 6,8 százalékpontos csökkenés okozta.

A bérhányad visszaesésének okai

A bérhányad válság idején való emelésének lehetőségeit és eszközeit csak a csökkenés okainak feltárását követően tudjuk azonosítani. Ezért a bérarány változásainak értelmezéséhez az ezredfordulót követően létrejövő szakirodalmi elemzéseket vesszük alapul. A bértömeg részesedését leszorító potenciális tényezők a szektorok közötti munkaerő-áramlások, a technológiai változások és a kereskedelmi és pénzügyi globalizáció. E tényezőkkel szemben

**A BÉRHÁNYAD VÁLTOZÁSA (SZÁZALÉKPONTBAN) ÉS 2016-OS ÉRTÉKE
(ZÁRÓJELBEN, SZÁZALÉKBAN) A NYUGATI ORSZÁGOKBAN**

Ország	Változás	Ország	Változás
1960–2016 között		1995–2016 között	
Luxemburg	6,6 (56,5)	Bulgária	7,6 (64,0)
Belgium	4,5 (66,1)	Lettország	5,0 (59,9)
Hollandia	3,0 (66,0)	Csehország	4,0 (52,8)
Egyesült Királyság	1,7 (66,8)	Litvánia	3,4 (55,1)
Dánia	1,0 (65,4)	Szlovákia	3,2 (50,3)
Svédország	–1,8 (62,6)	Ciprus	0,2 (59,4)
EU15	–3,7 (63,8)	EU15	0,1 (63,8)
Németország	–4,3 (62,7)	Izland	–0,3 (70,9)
Franciaország	–5,2 (67,1)	Észtország	–0,7 (63,0)
Norvégia	–5,6 (57,9)	Egyesült Államok	–2,1 (62,1)
Spanyolország	–6,6 (60,8)	Horvátország	–3,1 (67,9)
Egyesült Államok	–6,6 (62,1)	Szlovénia	–6,2 (71,4)
Portugália	–8,0 (59,3)	Málta	–6,5 (53,9)
Olaszország	–8,7 (60,7)	Magyarország	–6,8 (56,4)
Ausztria	–9,3 (63,3)	Lengyelország	–11,5 (54,0)
Finnország	–11,3 (63,6)	Románia	–17,6 (50,6)
Görögország	–24,1 (58,5)	Macedónia	–23,2 (50,2)
Írország	–34,5 (40,7)		

Megjegyzés: Horvátországra 1996 és 2016, Macedóniára 1997 és 2016 közötti adat

Forrás: Ameco (tényezőköltéségen mért GDP-vel számítva)

a jóléti állam szerepe és jellemzői endogén, gazdaságpolitikai változónak tekinthetők. E hatások a munka piaci alkuerején keresztül fejtik ki hatásukat (lásd 2. táblázat).

A bérhányadot csökkentő tényező lehet a munkaerő szektorok közötti áramlása. Az OECD (2015) elemzése azonban cáfolja e magyarázatot: a szervezet 26 ország 20 iparágát vizsgálta 1990-től kezdődően és arra a megállapításra jutott, hogy az átlagos bérhányad csökkenése a szektorokon belüli bérhányadcsökkenésből származik. 1990-től a 2010-es évek kezdetéig általános tendencia

volt a bérhányad csökkenése számos szektorban, ezt pedig az ILO elemzései is ugyanúgy tartják (OECD, 2015).

Több szerző, például *Kristal* (2010) és *Estrada-Valdeolivas* (2012) a technológia területén történő változásokra hívja fel a figyelmet. *Bentolila* és *Saint-Paul* (2003) szerint a teljes tényezőtermelékenység negatívan hat a bérhányadra 12 OECD-ország 1972 és 1993 közötti adatai alapján. Az OECD (2015) becslései szerint a teljes tényezőtermelékenység növekedése és a tőkemélyítés (tőkeintenzitás: az egy főre jutó tőkemennyiség növekedése) magya-

A BÉRHÁNYAD CSÖKKENÉSÉNEK LEHETSÉGES OKAI A SZAKIRODALOM ALAPJÁN

Tényező	Mechanizmus
Munkaerő szektorok közötti áramlása	1980 óta a munkaerő fokozódó mértékben áramlott a munkaintenzív mezőgazdasági szektorból a tőkeintenzívebb ipari szektorokba. Utóbbi szektorok azonban alacsonyabb bérhányadot tesznek lehetővé, így egyfajta összetételhatásként csökkenhetett a bérhányad.
Technológia	E magyarázat szerint a tőke termelékenysége nagyobb mértékben növekedett az elmúlt évtizedekben, mint a munka termelékenysége, illetve az mindinkább képes a munkaerő helyettesítésére. A beruházási javak relatív ára az információs technológiának köszönhetően csökkent, amely arra ösztönözte a vállalatokat, hogy a tőke felé forduljanak termelési folyamataik megszervezésekor (Karabarbounis és Neiman, 2014).
Gazdasági globalizáció	Harrison (2002) szerint a fejlett és a fejlődő országokban is érvényes a termelés és kereskedelem globalizációja, illetve a bérhányad negatív kapcsolata, Kelet-Európára nézve pedig fokozottan érvényes, mivel ezek az országok versenyeznek a leginkább a fejlődő országok gyártási szektoraival az alacsony munkaköltségekben. A tőkekiszárlások liberalizálása csökkentheti a munkaerő piaci alkuejreit a termelési jövedelmek elosztásakor. A liberalizált tőkekiszárlások tehát a transznacionális tőkének kedveznek a kevésbé mobil dolgozókkal szemben.
Jóléti állam	A GDP-arányosan mért nagyobb kormányzati jelenlét és a költségvetési egyenleggel mért kormányzati költség pozitívan hat a bérhányadra (Lee – Jayadev, 2005). Így például a munkanélkülieknek nyújtott nagyobb támogatások és a jóléti állami funkciók erősíthetik a munkaerő alkupozícióját. A fentiek mellett intézményi adottságok is szerepet játszanak a csökkenő bérhányad folyamatában.
Szakszervezetek és politikai tényezők	Kristal (2010) részletes elemzést közöl a dolgozók alkuejéről, amely a hagyományos főáramú jövedelemelosztás-elmélet alternatívája vagy kiegészítője lehet. Kristal (2010) az alkuejőt három szinten határozza meg: gazdasági, politikai és globális szinten.

Forrás: a szerzők gyűjtése

rázták a szektorokon belüli bérhányad-csökkenés nagy részét az OECD-országokban 1990 és 2007 között. Önmagában a technológia és a termelékenység azonban nem ad választ a kérdésre, hogy a hasonló termelékenységi fejlődést átélő országokban miért különböznek a bérhányadok. A technológiai változásokat többekkel együtt *Stockhammer* (2013) sem tartja a csökkenő bérhányad elsődleges forrásának.

Fontos mechanizmus a kereskedelem és pénzügyi piacok globalizációja. *Stockhammer*

(2013) kereskedelem-érve azt jelenti, hogy a kereskedelmi nyitottság és a bérhányad között negatív kapcsolat van. Erre az eredményre jutott többek között *Harrison* (2002) is, aki 100 ország 40 évre vonatkozó adatát elemezte. A kereskedelmen túl a pénzügyi piacok fejlődése is a globalizáció részének és a bérhányadot erodáló lehetséges tényezőnek tekinthető. A pénzügyi piacok a fejlett világban a deregulációnak köszönhetően kiteljesedtek és segítették a tőketulajdonosok és részvényesek profitmaximalizáló igényeinek kiszolgálását.

A vállalati menedzsmentek számára elsődlegessé vált a részvénytőke értékének maximalizálása. A pénzügyi piacokhoz kötődik a tőkeáramlások liberalizációja, amely elemzések szerint szintén a globalizáció egy mechanizmusaként csökkentette a bérhányadot (OECD, 2015). *Lee és Jayadev* (2005) elemzése megmutatta, hogy a tőkemozgások nyitottsága egy országban szignifikánsan csökkenti a bérhányadot, ám szerintük nem mutatható ki, hogy a pénzügyi nyitottság elősegítené a gazdasági növekedést.

A globalizáció hatásaival szemben a kormányzat több módon léphet fel. Idetartoznak a munkapiaci intézmények, a termékpiacon szabályozások, a hazai vagy állami tulajdonlás aránya vagy a jóléti állam mérete. Ezek közül is kiemelt figyelmet kap az elemzésekben a szakszervezeti hálózat sűrűsége és a lefedettség, a minimálbér szabályozása, a munkanélküli-támogatások és az arra jogosultak köre, a végkielégítések nagysága és a kormányzati fogyasztás (OECD, 2015). A kormányzat szerepére mutat *Ball* szerzőtársaival (2013), akik szerint a 17 OECD-országban végrehajtott fiskális konszolidációk 1978 és 2009 között növelték a jövedelmi egyenlőtlenséget és csökkentették a bérhányadot. *Stockhammer* (2013) szerint a jóléti állam mérete szignifikánsan hat a bérhányadra. A technológiai változások és globalizációs folyamatok ellensúlyozására 2010-től a magyar gazdaságpolitika is fokozottan alkalmazta ezeket az eszközöket.

Új megközelítésben ad az előbbi folyamatok összegzésére alkalmas elméleti keretet *Kristal* (2010). A közgazdász szerint a hatvanas és hetvenes években a bérek gyorsabban nőttek a nemzeti jövedelemnél, mivel a szakszervezetek gyorsan bővültek, és ekkor szilárdult meg a jóléti állam is. A nyolcvanas évektől viszont a trend megfordult, és a neoliberalizációnak is nevezett politika eredményeként a szakszervezetek súlya csökkent, a rendszer decentralizálttá vált, és lecsökkent a kormány-

zati kiadások nagysága is. A neoliberális gazdaságpolitikai felfogás értelmében a kormányok nem törekedtek már a teljes foglalkoztatottság elérésére, sokkal inkább az alacsony infláció és a munkapiac rugalmassága váltak fő célkitűzéssé (*Kristal*, 2010). E szemléletváltásnak köszönhetően a hosszú távú, természetesnek vett egyensúlyi munkanélküliségi ráta folyamatosan feljebb kúszott. *Harveyra* (2005) szerint az 1980-as évek óta a thatcheri és reagani neoliberális forradalom kiteljesedett, és ennek keretében a tőketulajdonosok a második világháború előtti alkupozíciójuk visszanyerésére törekedtek (*Kristal*, 2010).

Gazdasági szempontból az alkuerő azt jelenti, hogy a munkaerő szakszervezeti szerveződéssel és sztrájkokkal megkísérelheti a bérhányad növelését. E kapcsolat jól kimutatható, a *Sigurt Vitols* (2010) tanulmányában létrehozott többdimenziós index, az úgynevezett EPI-index a szakszervezeti alkuerőt méri és pozitív kapcsolatban áll a bérhányaddal az európai országokra nézve.⁴ A munkaerő érvényesülhet a politikai szférában is a politikai pártokon keresztül: a szociáldemokrata és általában a munkaerő érdekeit előtérbe helyező pártok működése ugyanis szintén növelheti a bérhányadot. Ez egy olyan szakpolitikai csomaggal érhető el, amely újraosztja a jövedelmeket, szociális transzfereket nyújt, szabályozza a munkavégzés körülményeit és a munkavállalók jogait, munkanélküliségi segélyt biztosít, minimálbért határoz meg és segítséget nyújt, vagy kedvező körülményeket teremt a munkavállalók szerveződéséhez. Emellett ingyenesen hoz létre közjavakat és szolgáltatásokat, például színvonalas közoktatást és egészségügyi ellátást, stabilizálja a közszféra méretét, emellett támogatja a nők munkába állását (*Kristal*, 2010).

Végül a munkavállalók alkupozíciója a globális szférában is értelmezhető, és ez szorosan kapcsolódik a globalizáció már említett folyamatához.⁵ A kevésbé fejlett országok piacra

lépésével az alacsonyabban képzett munkavállalók bére nyomás alá került. Így látható, hogy a gazdasági globalizáció okozta többletnövekedés és ezzel szemben az átlagbérek növekedésének megtorpanása által a világgazdasági nyitás a bérhányad csökkenését eredményezte (Kristal, 2010). A bérekhez képest a profitok dinamikusabban növekedhettek az ipari termelés fejlődő országokba helyezésével, hiszen a fejlett országok munkavállalói csoportjait a nyitás a fejlődő országok munkavállalóival való versenyre kényszerítette (Corlett, 2016).⁶ A külföldi kötődésű vállalatok a rugalmas foglalkoztatási formákat és a munkapiacot részesítik előnyben a munkaköltségek csökkentése érdekében (Kristal, 2010; Budros, 1997). Emellett munkavállalói bázisukat nemzeti, kulturális és nyelvi akadályok nehezítik, megakadályozva dolgozóik szerveződését (Kristal, 2010; Brady – Wallace, 2000).

A MAGYAR JÖVEDELMI POLITIKA ÚJ CÉLJA: A BÉRHÁNYAD, AZON BELÜL IS A NETTÓ BÉRHÁNYAD NÖVELÉSE

Útkeresés és modellváltás válság idején

A hazai gazdaságpolitikában 2010 után nemcsak a reálbér, hanem a bérhányad növelésének célja is megjelent. A 2013-ig tartó válságkezelés és a 2016-ig tartó stabilizáció lehetőséget nyújtott arra, hogy a magyar gazdaságpolitika a bérhányad csökkenését előidéző okok figyelembe vételével megállítsa a negatív trendet (lásd 1. ábra). Noha e cél a politikai kormányzás értékválasztásaiból ered, gazdasági érvek is szólnak a törekvés mellett.⁷

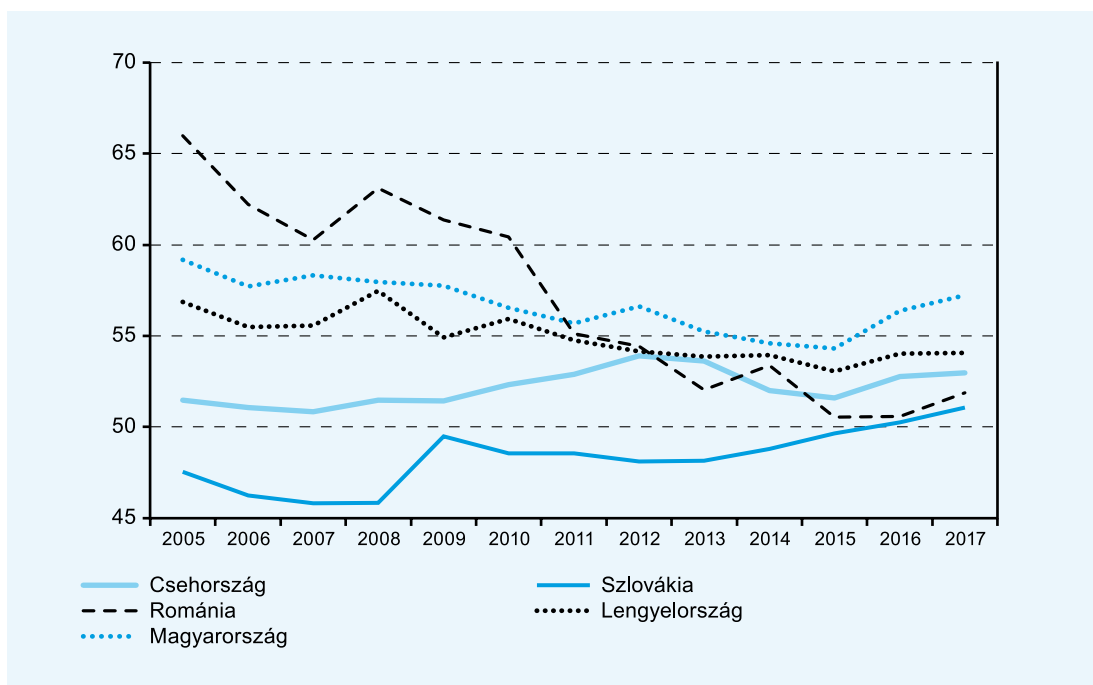
A 2008-as válság egy globalizációs folyamat és az ennek keretében létrejövő tőkebarát elosztási politikák válságát is hozta és ösztönzőleg hatott az olyan régi-új elméleti és gazdaságpolitikai kiutak előtűnésére, mint a posztkeynesi gondolkör. Ez magyarázattal

szolgál a hazai bérhányad múltbeli alakulására és jelenbeli gazdaságpolitikai trendfordulójára is. Hogy milyen tényezők fűtik a keresletet és a gazdasági növekedést, Lavoie és Stockhammer (2012) két típust különböztet meg: bérvézérelt és profitvezérelt nemzetgazdaságokat.⁸ A profitvezérelt modellben érdemes tőkepartti politikát folytatni, mert e gazdaságokban a tőketulajdonosok fogyasztási hajlandósága nagyobb, illetve a profit újrabefektetési aránya magas, míg a fogyasztók fogyasztás helyett megtakarítanak, ezért a növekedés forrása a tőke támogatása lehet.⁹ Valójában azonban a hazai kereslet (a fogyasztás és a beruházások együttese) minden országban bérvézérelt, mivel a fogyasztás sokkal érzékenyebb a profithányad növekedésére, mint a beruházások (Onaran, 2017).

A szerzők szerint azonban a nyolcvanas évektől kezdődően a nemzetközi főáramú gazdaságpolitikai szemlélet tévútra lépett és hibásan feltételezte, hogy a gazdaságok többsége profitvezérelt növekedésre képes, az európai gazdaság ugyanis bérvézérelt növekedési modellel írható le (Lavoie – Stockhammer, 2012). Ezért a „lecsorgás” (*trickle-down*) közgazdaságtana, avagy a „neoliberalizmus az elméletben” modellje helyett a neoliberalizmus a gyakorlatban világhállapota valósul meg, amelyben a tőke támogatása korántsem eredményez széles körű jövedelemnövekedést. Sőt mivel nem veszi figyelembe a gazdaság bérvézérelt dinamikáját, instabilitást és stagnálást eredményez, hiszen túlnyomórészt „külső” növekedési mechanizmusokra támaszkodik. Így jön létre az adóságvezérelt, illetve exportvezérelt növekedési kényszerpálya (Lavoie – Stockhammer, 2012). A stabilabb és kiegyensúlyozottabb növekedés a szociális keynesianizmus keretrendszerében érhető el, amely munkapárti politikákat vezet be, helyesen felismerve a gazdaság bérvézérelt működését.

A hibás diagnózis, amely szerint a gazdasági „rezsím” profitvezérelt, több tényezőbből,

BÉRHÁNYADOK KÖZÉP-EURÓPÁBAN



Forrás: Ameco (bérhányad, tényezőköltésen számított GDP-vel).

elsősorban az idődimenzió figyelmen kívül hagyásából és a rövid távú, ciklikus kapcsolatokra korlátozódó elemzésekből ered (Blecker, 2015). A keresletet, s így a gazdasági növekedést ugyanis rövid távon valóban inkább a profitok (és kisebb mértékben a bérek), hosszabb távon viszont a bérek katalizálják. Ennek oka az, hogy minden egyéb tényező változatlan-sága mellett a magasabb profitok (és alacsonyabb munkaköltségek) rövid távon fejtik ki a legerősebb pozitív hatást a beruházásokra és a nettó exportra, míg a magasabb bérhányad fogyasztást élénkítő hatása elhúzódik és hosszú távon érvényesül. Emiatt a túlzottan profitpárti politika rövid távú, a munkaerő kedvezményezése viszont hosszú távú stratégiának tekinthető.

Felmerül a kérdés: mi határozza meg, hogy egy gazdaságban a keresletet a nyereség vagy a bérek növekedése ösztönzi-e jobban. *Palley*

(2017) kutatása kiemeli: a profit- és bérvézelt gazdaságok között nem húzódik éles ellentét. A jövedelemelosztás befolyásolja a gazdasági „rezsim” karakterét olyannyira, hogy a dolgozók bérhányadának növelése egy korábban profitvezérelt gazdaságot „átbillenthet” a bérvézelt rezsim állapotába.¹⁰ A bérhányad növelése ugyanis növekedési modelltől függetlenül pozitív hatást gyakorol a gazdasági növekedésre és a kapacitáskihasználtságra, szemben a neoklasszikus friedmani gondolkörrel, amely szerint a magasabb bérhányad alacsonyabb beruházásokat jelent. Valójában azonban a profitok és beruházások között nincs egyértelmű pozitív kapcsolat és a nyugati országok második világháború utáni példájából látható, hogy a magas bérhányad a profitok és a beruházások növekedését is ösztönözte (Lansley – Reed, 2013). A Közép-Európára vonatkozó kis számú elemzés egyike

Vujčićhez és szerzőtársaihoz (2014) köthető: állításuk, hogy a horvát beruházásokat jelentős részben szintén a munkából származó jövedelem határozta meg, így Horvátországban bérvezérelt tőkefelhalmozás érvényesült 2000 és 2012 között. Strukturális VAR-modelljük eredménye továbbá az, hogy a neoklasszikus munkapiaci modell következtetésével szemben a profithányad emelkedése növelte a munkanélküliséget.

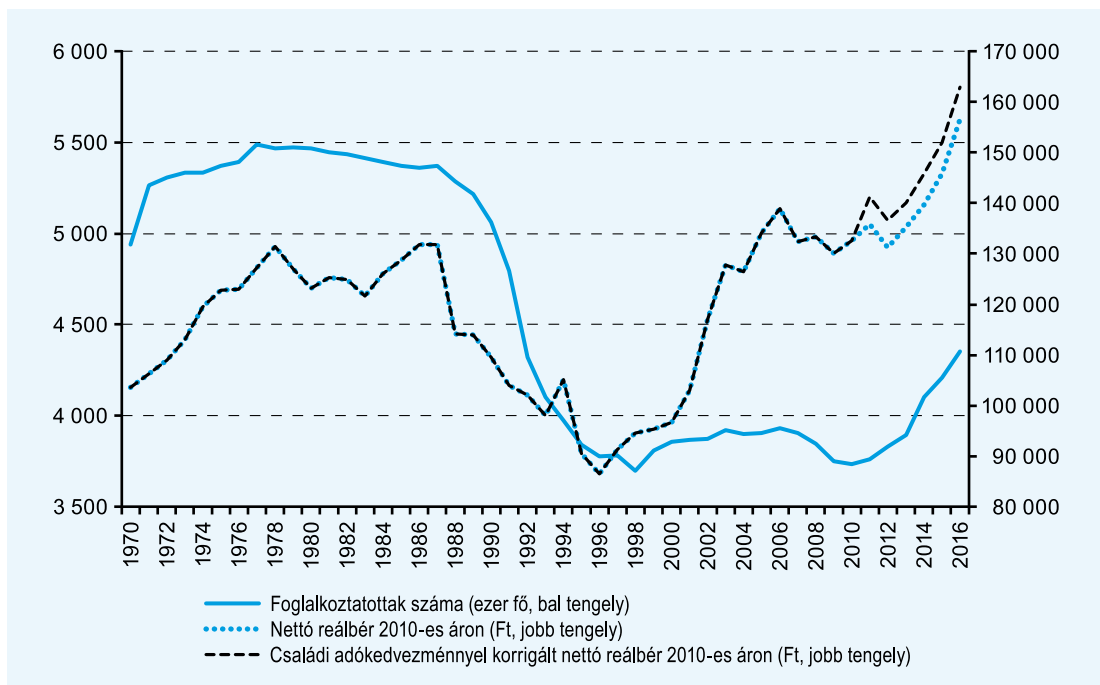
Mindezek fokozottan érvényesek a kelet-közép-európai országokra (Disoska – Toshevskaja – Trpcevska, 2016). Ezen országok a kétezres években az adósságvezérelt növekedés modelljét követték, alacsonyan tartva a munkaköltségeket.¹¹ Az államadósságok növekedése fűtötte az uniós országok közötti konvergenciát is (Petraikos és szerzőtársai, 2015). Így elégséges fogyasztás hiányában, a hibás tőkeparti gazdaságpolitikai modell külső segítségre szorult, és adósságvezérelt növekedéssé vált. E politika vezetett a hazai adósságállomány és külső sérülékenység példátlan megemelkedéséhez 2008-ra és juttatta csödközeli állapotba a hazai közpénzügyi rendszert. Az adósságvezérelt növekedés öröksége és növekedést gátló hatásai a válsaggal súlyosbodtak. A közép-európai bruttó államadósságok állománya kimutathatóan csökkentette a GDP növekedését a rendszerváltoztatás utáni időszakban (Časni és szerzőtársai, 2014; Bilan, 2015; Gál – Babos, 2014; Dinca-Dinca, 2015).¹² Mindez az alacsony reálbérékkel együtt pedig növekedési zsákutcába juttatta a magyar gazdaságot. A 2010-től kezdődő válságkezelés ezért a korábbiaktól eltérő irányt vett és a korábban kedvezményezett tőketényezőre kezdte terhelni a válság gazdasági költségeit a további munkaköltség-csökkentések helyett. A gazdaságpolitika így kezdte meg a munkapárti politikára való áttérést, a gazdasági válság utóhatásainak enyhítése, és az annak nyomában kialakuló társadalmi és szociális válság megelőzése érdekében.

A MUNKAPÁRTI GAZDASÁGPOLITIKAI FORDULAT

A munkát kedvezményező politika alapvető lépése a hazai reálbérek emelésének elősegítése volt. Ebből a szempontból a nettó reálbérek alakulása szemlélteti érzékletesen a munkavállalók által kézhez kapott munkajövedelem alakulásának 2010 után meginduló növekedését. Jól látható a 2. ábrán, hogy az elmúlt több mint 45 évben a rendszerváltás járt együtt a legdrasztikusabb trendszerű nettó reálbércsökkenéssel, amely egy évtizeden keresztül tartott.¹³ Az adósságvezérelt növekedés kétezres évekbeli időszakában a nettó reálbér növekedése is lassult, és már 2008 előtt három évvel stagnálásba váltott, 2005 és 2010 között pedig a nettó reálbérek nem növekedtek. 2010-ben azonban visszatért a bérnövekedés 1998–2000-tól is megfigyelhető lendületű növekedése, de már nem az adósságnövekedés terhére. A nettó reálbérek trendszerű növekedése többnyire a konzervatív kormányok alatt valósult meg, ami arra utalhat, hogy e kormányok hazánkban paradox módon a szocialista kormányoknál nagyobb mértékben törekedtek munkapárti politika kialakítására. Erre utal a „munkaalapú gazdaság” (*work-fare economy*) politikai jelszó is. A magyar átlagfoglalkoztatottak nettó bérjévedelme 1970 és 2010 között alig 28 százalékkal növekedett, miközben háromszorosára nőtt az átlagfoglalkoztatott által előállított GDP (György – Veress, 2016).

A bérhányad 2017-től nem csupán tartósan stabilizálódhat, hanem növekedést is mutathat, mivel 2017 januárjától léptek életbe a kormány béremelési stratégiájának főbb elemei. A hazai gazdaságpolitika ugyanis 2016 novemberében a Versenyszféra és a Kormány Állandó Konzultációs Fórumán (VKF) egy hosszú távú bérpolitikáról állapodott meg a szociális partnerekkel. A reálbér emelésének két mechanizmusa a megállapodás értelmében

REÁLBÉREK ALAKULÁSA 1970 ÉS 2016 KÖZÖTT



Forrás: KSH adatbázisa alapján

ben a minimálbér és a garantált bérminimum növelése, illetve a munkavállalói terhek, például a szociális hozzájárulási adó csökkentése. E gazdaságpolitika nem azért munkapárti, mert mérsékli a munkavállalói járulékokat, hanem azért mert azt feltételként a bérek emeléséhez köti. Emellett a személyi jövedelemadó 15 százalékra csökkentése is a munkatényezőt kedvezményezi, és a korábbi tapasztalatok alapján a közszféra 2010 óta tartó béremelésének is tovagyrúzó hatásai vannak a gazdaság egészére nézve (Telegdy, 2013).¹⁴ Makrogazdasági szempontból e dinamikus béremelkedés korlátozott inflációs nyomást eredményez majd, ugyanis a 2008-as válságot követően a bérek és az infláció kapcsolata gyengült. A hazai munkapárti politika keretében csökkenő személyi jövedelemadó, a családi adórendszer bevezetésével és a munkajárulékok csökkentésével együtt tovább gyengítette a korábbi

közgazdasági kapcsolatot az infláció és a bérek között (Soós – Várhegyi, 2015).

A bérhányad növelése összetett szociál-, adó- és jövedelempolitikai feladat, amelyhez nem elégséges eszköz a reálbérek emelése (Stockhammer, 2015). Számos közvetett eszközre is szükség lehet a munka alkueréjének növelésére, amelyek közül elsődleges lehet a nyugat-európai országokban jelentős, Közép-Európában pedig pozícióit és kiterjedtségét elvesztő munkavállalói érdekképviseletek (szakszervezetek) erősítése.¹⁵ Másrészt a gazdaságpolitika maga is betöltheti a szakszervezetek szerepét, a gazdaság integráló erejévé válva, együttműködést teremtve a szociális partnerek között. Erre Közép-Európában azért mutatkozik fokozott szükség, mert a bérhányadra pozitívan ható tényezők közül számos esetben nem lehetséges szakpolitikai beavatkozás. Különböző, nem visszafordítható trendnek tekinthető

az európai piaci integráció mértéke és általában a kereskedelmi és tőkepiaci liberalizáció is, amelyeket nemzetközi egyezmények szabályoznak (Doan – Wan, 2017). A munkapiaci intézmények és szabályozások azonban korlátok között, de szakpolitikai beavatkozásokkal alakíthatók és közvetlen hatást gyakorolnak a bérhányadra.

A magyar kormány munkapárti stratégiája egy új, növekedésösztönző társadalmi szerződésnek tekinthető a munkaerő, a kormányzat és a vállalati szektor között. A válságot követően e társadalmi szerződés szükségességét többek között Reed (2013) is felvetette. Szerinte ehhez a kormányzatnak biztosítania kell, hogy a minimálbér garantálja a létminimumhoz szükséges összeget. E törekvés a közszférában közvetlenül, míg a versenyszektorban közvetetten oldható meg: Reed (2013) felveti a magasabb béreket fizető vállalatok előnyben részesítését a közbeszerzéseken. Emellett rámutat: szükséges a vállalatokon belüli bérkülönbségek vizsgálata és szabályozása is, mivel kérdéses, hogy a felsővezetői fizetések elmúlt három évtizedben tapasztalt drasztikus növekedése a vállalatok teljesítményjavulásához társult. Az új társadalmi szerződés eleme a szakszervezeti lefedettség erősítése, mivel az mikro- és makroszinten is pozitív hatást gyakorol a dolgozók készségeire, az innovációra és a termelékenységre, miközben sikeresebb makrogazdasági politikát és csökkenő egyenlőtlenségeket tesz lehetővé. Magyarországon ugyanakkor az erős, lengyelországihoz hasonló „munkahelyi tiltakozás kultúrája” nem alakult ki, a szakszervezeti „konfliktus-potenciál” nemzetközi összehasonlításban elenyésző (Körösi és szerzőtársai, 2003). Reed (2013) szorgalmazza azt is, hogy a nyolcvanas évekbeli feledésbe merülését követően a teljes foglalkoztatottság ismét váljon szakpolitikai céllá, ez a magyar gazdaságpolitikának is fontos megkülönböztető jegye volt 2010 után.¹⁶

A hazai gazdaságpolitika tehát megkísérli leváltani az „alacsony bérek társadalmi szerződését”. A szerződés alatt azt a megközelítést értjük, amely feltételezi és el is fogadja, hogy a társadalom többségének fizetései alig növekednek. A reálbérek növelésére tett kísérletek helyett például készpénzben vagy természetben adott juttatásokkal kívánja javítani a dolgozók helyzetét (Freedman – Lind, 2013). Noha a gazdaságpolitika teljesen más világgazdasági struktúrában mozog, mint a második világháborút követő időszakban, így sem a szerzők által vizsgált Egyesült Államokban, sem hazánkban nem lehetséges a magas bérek és alacsony árak állapotába való teljes mértékű visszatérés, a gazdaságpolitika jól célzott keresletoldali intézkedésekkel módosíthat a kialakult világgállapoton (Freedman – Lind, 2013).¹⁷

A munkapiacon a magyar gazdaságpolitika egy ilyen keresletoldali programmal, a közfoglalkoztatási programokkal, illetve a Munkahelyvédelmi Akcióval erősítette meg a válság után piaci erejét veszítő munkaerőt. E programok a válságot követően foglalkoztatták a munkaerő-felesleget, növelve a munkapiac feszességét, amelyet fokozott a munkaerő országból való kiáramlásának lehetővé válása 2011-től. A közfoglalkoztatási programok által foglalkoztatottak létszáma a 2013. januári 48 ezer főről 248 ezer főszámmra emelkedve érte el maximumát 2015 augusztusában, a közfoglalkoztatásra fordított összeg pedig a 2016-os 340 milliárd forinttal (a GDP 0,95 százaléka) érte el legnagyobb értékét. A gazdaságpolitika a válság utóhatásainak elmúltával és a munkaerőhiány kialakulásával célul tűzte ki a közfoglalkoztatási program leépítését. Az aktív munkapiaci politika nem csupán a válság enyhítését érte el, hanem az 1992-es szintre emelte vissza a foglalkoztatottak létszámát, eközben pedig a munkanélküliségi ráta 4,3 százalékos értékkel a rendszerváltás utáni időszak rekordját döntötte meg a 2016. november–2017. ja-

nuári időszakban.¹⁸ Így a nagy mérséklődés kétezres évekbeli, sikeresnek tartott korszaka, amely valójában a munkahely nélküli növekedés eladósodásra épülő tőkepárti időszak volt, a munkapiacra is véget ért, mivel a magyar gazdaságpolitika felvállalta a kormányzat posztkeynesiánus végső munkahelyteremtő-szerepét (Pinkasz, 2012).

A TŐKETÉNYEZŐTŐL VALÓ ÁTCSOPORTOSÍTÁS MEGVALÓSÍTÁSA

A válságkezelés során az alkalmazkodás költségeiből a tőketényező fokozottan részesült. A közfoglalkoztatási programok költségvetési fedezetéhez is nagyban hozzájárultak a tőke-

tulajdonosokra kivetett szektorális különadók, amelyek 2013-ban elérték a GDP 2,23 százalékát. A kormányzat azokat a többségében oligopol szektorokat sújtotta különadókkal, amelyekben a tőketényező piaci ereje magasan felülmúlja a munkaerő piaci pozícióját (lásd 3. táblázat).¹⁹ Noha a tőketényező adóztatása annak nemzetközi mobilitása miatt nehéz, így a tőke alkupozíciója hagyományosan jobb, a különadók a korábbi, adósságvezérelt növekedési modell bérvezérelt modellre való átalakításának költségeit a tőkére, illetve a pénzügyi szektorra terheltek. Így a különadók közötti legjelentősebb bevételi forrássá a pénzügyi tranzakciós illeték vált (lásd 3. táblázat). Ez azért is tűnt megfelelő irányynak, mert a korábbi tőkepárti, adósságvezérelt keresleti-nö-

3. táblázat

KÜLÖNADÓKBÓL SZÁRMAZÓ BEVÉTELEK MAGYARORSZÁGON (A GDP SZÁZALÉKÁBAN)

Különadók	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	százalék							
Hitelintézeti járadék	0,037	0,033	0,034	0,058	0,064	0,030	0,014	–
Energiaellátók jövedelemadója	0,063	0,060	0,020	0,180	0,109	0,122	0,132	0,149
Energiaadó	0,062	0,061	0,059	0,054	0,045	0,053	0,052	0,050
Pénzügyi szervezetek különadója	0,674	0,663	0,297	0,463	0,462	0,440	0,209	0,178
Egyes ágazatokat terhelő különadó	0,561	0,611	0,579	0,033	–0,003	0,001	0,000	0,000
Közműadó	–	–	–	0,183	0,171	0,164	0,157	0,140
Reklámadó	–	–	–	–	0,010	0,018	0,036	0,031
Távközlési adó	–	–	0,043	0,156	0,174	0,161	0,152	0,146
Pénzügyi tranzakciós illeték	–	–	–	0,864	0,864	0,611	0,569	0,552
Biztosítási adó	–	–	–	0,087	0,089	0,088	0,092	0,084
Népegészségügyi	–	0,012	0,070	0,071	0,059	0,078	0,076	0,085
Baleseti adó	–	–	0,084	0,080	0,072	0,069	0,072	0,078
Dohányipari adó	–	–	–	–	–	–	–	0,001
Környezetterhelési díj	–	–	–	–	–	–	0,014	0,014
Összesen (a GDP százaléka)	1,40	1,44	1,18	2,23	2,12	1,84	1,58	1,51

Forrás: saját számítás költségvetési adatok alapján

vekedési modell elsődleges nyertese is maga a tőketényező, a külföldi nagybankok hazai képviselői voltak (Várhegyi, 2011).²⁰ Másrészt – amint korábban láthattuk – a tőkét a legalacsonyabb vállalati adókkal kedvezményező Írország mutatta 55 év alatt a legnagyobb bérhányad-csökkenést, így a tőkebarát politika költségeit a munkajövedelemmel rendelkezők szenvedték el (Joebges, 2017).²¹

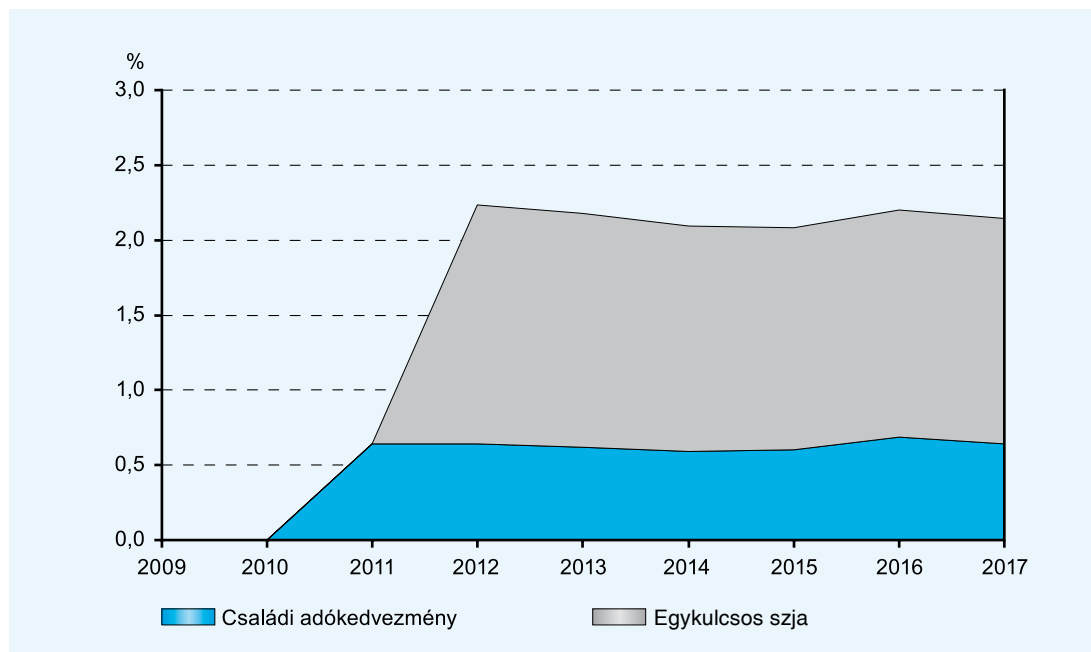
Magyarországon ennek ellenkezője történt: a személyi jövedelemadóból származó bevételek közel akkora mértékben csökkentek, mint amekkora többletbevételt évente a különadók jelentettek. A 3. és 4. ábra veti össze e munkapárti jövedelemátcsoportosítás fő elemeit és annak forrásait. A legjelentősebb mechanizmus az egykulcsos jövedelemadó volt, ezt követően pedig a családi adókedvezmény számított az újraosztás csatornáinak. A szektorális különadók 2013-ban meghaladták a GDP 2 százalékát, az államadósság

kamatmegtakarításaival együtt pedig „fedezetet” biztosítottak a munkapárti válságkezelés kivitelezésére.

Mindez a reálbérek gyorsuló növekedésének trendjével együtt értelmezendő: az egy keresőre jutó reálkeresetek 2016-ban az előző évhez képest 7,4 százalékkal nőttek, ekkora növekedésre pedig 2004 óta nem volt példa. 2017. január–márciusban pedig az előző év azonos időszakához képest 8,2 százalékkal emelkedtek a nettó reálbérek a munkapárti politika elemeinek — az említett minimálbér és garantált bérminimum 15 és 25 százalékos emelésének, illetve a költségvetési szektor bérrendezéseinek — köszönhetően.²² Ezek az értékek a nettó reálbér dinamikus növekedését jelezhetik előre, hiszen a béremelés gazdasági és szakpolitikai tényezői továbbra is fennállnak majd. Így 2010 és 2018 között a nettó reálbér történelmi jelentőségű, akár 40 százalékos emelkedése várható, amely az 1970 és 2010

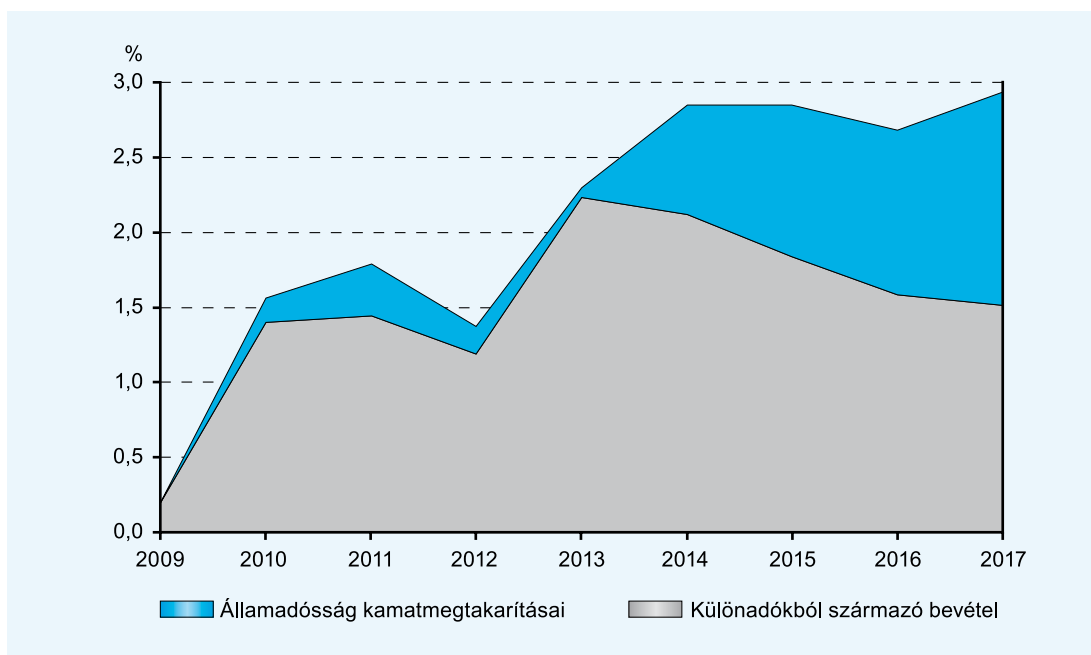
3. ábra

A KÖZÉPSZTÁLYBELI CSALÁDOKHOZ ÁRAMLÓ TÖBBLETJÖVEDELEM MAGYARORSZÁGON



Forrás: saját számítás költségvetési adatok alapján

A KÖZÉPOSZTÁLYBELI CSALÁDOKHOZ ÁRAMLÓ TÖBBLETJÖVEDELEM PÉNZÜGYI FORRÁSA A GDP SZÁZALÉKÁBAN



Forrás: saját számítás költségvetési adatok alapján

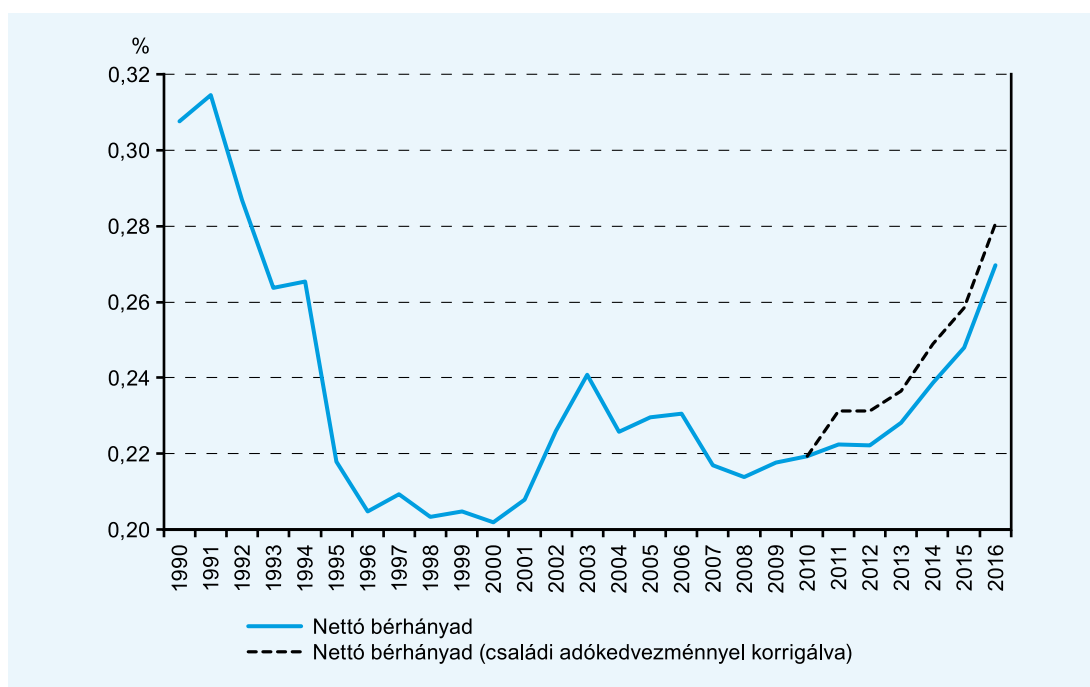
közötti 28 százalékos emelkedéshez viszonyítva szembevetendő.

Ez azt jelenti, hogy a hazai bérhányad csökkenő trendje tartósan megtört, és mivel középtávon a GDP növekedésénél a reálbérek gyorsabban növekedhetnek, a nemzeti jövedelemből való munkarészesedés 2018-ra közelebb kerül az uniós átlaghoz. A személyi jövedelemadó csökkentése ugyanis olyan jelentős intézkedés volt, amely megállította a hazai nettó bérhányad csökkenését. A munkatényezőt kedvezményező politikák a munkapiac feszesedése mellett jól érzékelhető emelkedést idéztek elő a bérhányadban (lásd 1. ábra). A bérhányad 2015 és 2016 között közel két százalékpontos, 2015 és 2017 között pedig az Ameco adatai szerint várhatóan három százalékpontos emelése a visegrádi országokban a 2010 utáni időszakot tekintve is jelentős változás és megtörte az évtizedes lefelé

mutató hazai trendet. Az 5. ábrán egy további arányt, a teljes kompenzáció helyett a nettó reálbér és az egy főre jutó reál-GDP hányadosát ábrázoljuk. Ez alapján megállapítható, hogy a nettó bérhányad 2010 és 2016 között még nagyobb mértékben, 5,05 százalékponttal, családi adókedvezményekkel 6,15 százalékponttal nőtt. A válságra adott válasz keretében tehát jelentős mértékű, közvetlen átcsoportosítás valósult meg a munkatényező javára.

A bérvézérelt növekedési modell működéséhez lehetőséget kell teremteni a fogyasztók számára költséik növelésére.²³ A fogyasztói bizakodást azonban súlyosan ellehetetlenítették az adósságvezérelt növekedés következményei. Ezért a lakossági deviza-jelzáloghitelek helyzetét végtörlesztéssel, árfolyamgáttal és a Nemzeti Eszközkezelő felállításával igyekezett a gazdaságpolitika orvosolni. E politikák hatására „a GDP 2–2,5%-ának megfelelő több-

A NETTÓ BÉRHÁNYAD ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON (SZÁZALÉK)



Megjegyzés: az ábrázolt nettó bérhányad definíciója: egy főre jutó havi reál-GDP és egy főre jutó havi nettó reálbér hányadosa 2010-es árakon. A korigált változat figyelembe veszi a családi adókedvezmény mértékét is.

Forrás: KSH és Eurostat alapján saját számítás

let maradt a háztartásoknál, főleg a tehetősebb rétegeknél. Ebből az évi átlagosan 300 milliárd forintnyi megtakarítási többletből tudták a középosztály családjai végtörleszteni a devizaadósságukat”, és ez tette lehetővé a 2013-as fogyasztási trendfordulót is (Matolcsy, 2015).²⁴ A bérvezérelt politika tehát nemcsak a fogyasztás növelésére törekszik, hanem arra is, hogy ez közép- és hosszú távon eladósodás nélkül valósuljon meg (Stockhammer, 2015).

A magyar gazdaságpolitika adópolitikával, foglalkoztatáspolitikával, családtámogatási rendszerrel, a munkahelyek védelmével és a devizahitelek helyzetének rendezésével kettős célt kívánt elérni. A rendelkezésre álló jövedelem, ezen belül elsőként a megtakarítások, majd a fogyasztás növekedését, eközben pedig a szociális biztonság megvalósítását. Ehhez vezető

eszköz volt a külföldi adósság leépítése és hazai adósságra cserélése is, amely, amint említettük, jelentős nettó kamatmegtakarításhoz vezetett (lásd 3–4. ábra). A szociális keynesianizmus munkapárti modellje nemcsak növekvő jövedelmeket igyekszik biztosítani, hanem szociális biztonságot is, amelyre azért van szükség, hogy a jövedelmeket a fogyasztók el merjék költeni. A hazai, a korábbinál nagyobb mértékben munkapárti gazdaságpolitikán alapuló válságkezelés majd stabilizáció eredményességét az is mutathatja, hogy a magyar reál-GDP 2012 és 2016 között minden évben magasabb növekedést mutatott, mint az eurózána vagy az Európai Unió átlaga.²⁵

A bérvezérelt növekedés programjának megvalósítása a világ országaiban ellenállásba ütközik és számos kompromisszummal való-

sítható meg. Egyrészt a bérhányad növelésének hosszú távú makrogazdasági hatásainak felismerése és e gazdaságpolitika támogatása a legtöbb esetben nem várható a tőketényezők tulajdonosaitól, akik sokkal jelentősebb alkupozíciókkal rendelkeznek, mint a bérből élők. A nemzetközi tőke így képes elérni, hogy egyes uniós országokban a munka termelékenységének növekedésétől jelentősen elmaradó bérszínvonal-változás menjen végbe. Ebben fegyelmező mechanizmusai a kötvénypiacok, amelyek a jövedelmi és költségvetési politikát korlátozzák, illetve a tőke nemzetközi mobilitása, amely a minimálbérré és a szakszervezetek erősségére kínál reakciós lehetőséget (Onaran, 2017).

KÖVETKEZTETÉSEK

Az elmúlt több mint három évtizedben a nemzeti jövedelemből a munka – mint termelési tényező –, illetve a tőketulajdonosok nem állandó arányban részesülnek. Az 1980-as évektől a munka egyre kisebb szeletet kap az előállított „tortából” annak ellenére, hogy termelékenysége folyamatosan növekszik. A visegrádi országok helyzete a bérhányad szempontjából rosszabb a nyugati országokénál: 2015-ben a visegrádi országokban a teljes gazdaságban 50–55 százalékos bérhányad volt megfigyelhető, 53 százalékos átlaguk jelentősen elmarad az uniós 63 százalékos átlagtól. Magyarországon pedig közép-európai viszonylatban a teljes gazdaságra nézve drasztikus, 8,6 százalékpontos a csökkenés 1995 és 2015 között az Ameco-adatai alapján. Ennél csak Lengyelország, Románia és Macedónia munkaerije szenvedett el nagyobb csökkenést a térség vizsgált országai közül.

Noha a világgazdasági környezet korlátozza a szakpolitikai beavatkozás eszköztárát, a magyar gazdaságpolitika mégis igyekezett megtalálni a bérhányad emelésének eszközeit.

E munkát kedvezményező politika első törekvése a hazai reálbérek emelésének elősegítése volt. A magyar kormány munkapárti stratégiája egy új, növekedésösztönző társadalmi szerződésnek tekinthető a munkaerő, a kormányzat és a vállalati szektor között, közgazdasági értelemben pedig a posztkeynesi gondolkörben értelmezhető. Az állam végső munkahelyteremtői szerepének felismerése vezetett a munkapiaci keresletoldali programokhoz, amelyek feszesítették a munkapiacot és erősítették a válság után piaci erejét vesztő munkaerő pozícióját.

A válságkezelési stratégia jelentős funkcionális jövedelmi újraosztást hajtott végre. Az oligopol piacokra és a korábbi évtizedek nyerteseire kivetett különadók hozzájárultak a közfoglalkoztatási programok és a személyi jövedelemadó csökkentésének megvalósításához, valamint a családi adókedvezmény (és a munkáltatóknál jelentkező munkahelyvédelmi akcióterv) programjainak finanszírozásához. A szektorális különadók 2013-ban meghaladták a GDP 2 százalékát, az államadósság kamatmegtakarításaival együtt pedig stabil „fedezetet” biztosítottak a munkapárti válságkezelés kivitelezésére.

Ezen intézkedések az Eurostat- és az Ameco-adatbázisok szerint is közel két százalékos GDP-arányos bérhányad-növekedést kényszerítettek ki 2015–2016 között, a nettó bérhányad és a reál-GDP aránya pedig ennél is nagyobb mértékben, 5,05 százalékponttal, a családi adókedvezményeket is számítva 6,15 százalékponttal növekedett 2010 és 2016 között. Csak következtetni tudunk arra, hogy a 2016. novemberi VKF-megállapodás – mint a középtávú bérhányadnővelő-stratégia alapja – további emelkedést eredményez majd. A 2010 előtti, alacsony béreket rögzítő „társadalmi szerződés” helyébe a magyar gazdaságpolitika a szociális keynesianizmus munkát pártoló, „work-fare” gazdasági modelljét igyekszik állítani.

JEGYZETEK

- ¹ A bérhányad általános definíció szerint a bértömeg és a nemzeti jövedelem aránya, előbbi részesedése a teljes megtermelt jövedelemből.
- ² A mérés általános meghatározásai szerint a nemzeti jövedelemnek azt a részét szükséges megmérni, amely a munkatényezőhöz áramlik. Ehhez a dolgozók adózás előtti munkajövedelmét (beszámítva a munkaadók által fizetett társadalombiztosítási járulékokat) vagy a hozzáadott értéket összesítik és osztják el a rendelkezésre álló nemzeti jövedelemmel vagy más aggregátummal (OECD, 2015). A számításnál számos probléma merülhet fel, például az, hogy ki számít foglalkoztatottnak, beszámíthatók-e a részvényopciók a munkajövedelemben vagy miként mérjük a rendelkezésre álló jövedelmet. A közszféra hozzáadott értékét is nehéz mérni, ezért sok esetben csak a vállalati szektor elemzése történik (OECD, 2015). Lefelé torzítja a munka részesedését, hogy az önfoglalkoztatásból eredő jövedelmek implicit módon tőkejövedelemként jelentkeznek, e problémára különböző megoldások születtek (lásd Guerriero, 2012).
- ^E mérési kérdések a munka részesedésének aktuális szintjét meghatározhatják ugyan, de nem befolyásolják a trendek alakulását, azaz a részesedés relatív változásait (OECD, 2015; Guerriero, 2012). A bérhányad-változónak számos alternatív formája létezik, mivel többféle változót választhatunk a számláló és a nevező helyére is. Mindezen túl, nemcsak a számláló és nevező, hanem a gazdasági szektor megválasztása is fontos (Giovannoni, 2014).
- ³ Írország külön figyelmet érdemel, mivel válságkezelési stratégiája a tőketényező előnyben részesítésén alapult, szemben a munkát előtérbe helyező magyar modellel. A nemzetközi adóparadicsommá válni kívánó Írországban a külföldi vállalatok dominálják a gazdasági tevékenységeket, és ennek kedvezőtlen hatásai is vannak: a fejlett országokban egyedülálló módon az egy főre jutó GNI 15 százalékponttal alacsonyabb az egy főre jutó GDP-nél, a két mutató így erősen eltérő képet fest a válságból való kilábalásról (Joebges, 2017). Írországban a bérhányad 1960 és 2016 közötti 34,5 százalékpontos csökkenésével párhuzamosan, a hetvenes évektől 2016-ig a GNI a GDP több mint száz százalékaról annak 82 százalékára esett. Joebges (2017) megjegyzi, hogy az ír egyéni bérköltségek csökkenése nem jelent meg sem az export-, sem a hazai árakban, hanem a vállalati profitokat növelte.
- ⁴ Az EPI-index a munkaerő részvételét és képviselőségét méri a legfelsőbb vállalati fórumokon (az igazgatótanácsokban), illetve termelőegységek szintjén és szektorális viszonylatban is.
- ⁵ Érdeemes említést tenni a szektorokon belüli szerveződéssel is. A szakszervezetek decentralizálódásával mindinkább jellemző az egyes vállalatok szintjén történő érdekérvényesítés. Így az átfogó szektorális érdekképviselő léte nem jellemző, ezt a szektorokon belüli, munkavállalói szervezetek közötti verseny megnehezíti (Kristal, 2010).
- ⁶ Branko Milanovic híressé vált elefánt-ábrája azt mutatja meg, hogy 1988 és 2008 között a háztartások egy főre jutó átlagos jövedelmnövekedése nagyon egyenlőtlennek bizonyult: az ötvenedik jövedelmi percentilisig, amelybe a fejlődő ázsiai országok lakói tartoznak, a jövedelmek dinamikusan, akár 80 százalékkal is növekedtek, a fejlett világ alsó középosztálya viszont húsz éven át nem tapasztalt reáljövedelmnövekedést.
- ⁷ A funkcionális jövedelemelosztás a gazdaság szerkezetét is tükrözi: 2011-től a kínai bérhányad drasztikus növekedésbe kezdett, és ez a gazdasági szerkezet átalakítását mutatja. A kínai gazdaságpolitika célja, hogy az ipar és az itt koncentrált beruházások helyett a szolgáltatások és a fogyasztás váljon a gazdasági kereslet motorjává, így lépjen ki a keleti gazdaság a közepes jövedelmű országok

csapdjából. A növekvő bérhányad lehetővé teszi a fogyasztás növekedését, így szorosan összefügg a gazdaság modernizálásával. A 2011-es 47 százalékos mélypontról 2013-ra a kínai bérek a hozzáadott érték arányában ismét 50 százalék fölé kúsztak. Ez nem kompenzálhatja a több évtizedig tartó kiegyensúlyozatlan növekedés elosztási hatásait, de trendfordulónak tekinthető. Kínában e trendfordulót Magyarországhoz hasonlóan a munkaerő-piaci dinamika segíti, mivel a kínai gazdaságban 2014-től a munkaképes korú lakosság száma már csökkenést mutat, miközben a fellendülő szolgáltatási szektor a nehéziparnál jelentősen több munkaerőre tart igényt (Huang – Lardy, 2016).

⁸ Bérvezérelt növekedési modellben a bérhányad növekedése expanzív hatást gyakorol a gazdasági növekedésre, míg a profitvezérelt gazdaságokban a tőkehányad növekedése jár jelentős expanzív hatással. Amennyiben a gazdaságpolitika nem csak felismeri, hanem támogatja is a gazdaság (az aggregált kereslet) bérvezérelt jellegét és ennek mechanizmusait, akkor bérvezérelt (munkapárti) növekedési stratégiáról beszélhetünk. Adósságvezérelt növekedés esetén a gazdaságpolitika olyan „külső” gazdaságélénkítő tényezőkre támaszkodik mint a pénzügyi piacok. Így a gazdasági növekedés jelentős részben eladósodásra épül és elsősorban az államadósság folyamatos növekedése szükséges a növekedés fenntartásához.

⁹ Több elemzés, például az 1948-tól 2011-ig terjedő brit adatokat elemző Lansley és Reed (2013) is erős pozitív szignifikáns kapcsolatot talál a bérhányad, illetve a GDP növekedése között.

¹⁰ Carrera és Rodríguez (2016) tanulmánya szerint a bérhányadot növelő politika csökkenti a folyó fizetési mérleg egyenleget a fogyasztás növelésén keresztül. Megfogalmazza, hogy emiatt elsőként azokban az országokban érdemes a bérhányad emelését megvalósítani, amelyek pozitív egyenleggel rendelkeznek. Az import növekedésével más kereskedelmi partnerek gazdaságaiban is javulhatnak az egyenlegek,

így azok a „második körben” szintén megkezdhetik a bértámogató politikájuk végrehajtását (Carrera – Rodríguez, 2016).

¹¹ A liberalizáció és dereguláció hatására súlyos sokk érte a gazdaságot. Ennek köszönhetően pedig folytatódott a KGST felbomlásával kezdődő piacvesztés. E piacvesztésre a bérek leszorítása volt a hazánkban működő, korábban állami működő vagyont megszerző tőketulajdonosok válasza, így a kereskedelmi nyitás Magyarországon fokozottan hozzájárulhatott a bérhányad csökkenéséhez. Az OECD vállalati szektorra vonatkozó bérhányadmutatója az 1992-es 76,4-ről, 58,2 százalékra csökkent 2010-re Magyarországon (stats.oecd.org: Unit Labour Costs – Annual Indicators: Labour Income Share Ratios).

¹² Több tanulmány is arra a következtetésre jut, hogy a közép-európai térségben az 50 százalék feletti adósságállomány hat negatívan a GDP növekedésére.

¹³ A nettó reálbér csökkenése már a rendszerváltás előtt elkezdődött, így legalább annyira oka volt annak, mint következménye. Ez a „gulyáskommunizmus” adósságvezérelt növekedésének fenntarthatatlanságát szemlélteti.

¹⁴ Telegdy (2013) elemzése szerint a 2001–2002-ben véghezvitt jelentős közbéremelés következtében „a közszférában dolgozók bérei egy átlagosan 10,5 százalékos lemaradásból egy 12,5 százalékos bérelőnyre tettek szert a vállalati bérszínvonalhoz képest”. Az átterjedési hatás figyelemre méltó volt, „egy 10 százalékkal magasabb közszférai jelenlét adott munkapiaci szegmensben 1,5 százalékkal járul hozzá a bérek emelkedéséhez” a versenyszférában. Lényeges, hogy az „áterjedési hatás magas az olyan vállalati dolgozók esetében, akik bérei viszonylag alacsonyak, akik olyan munkakörben dolgoznak, ahol magas a közdolgozók aránya, a szolgáltatási iparágakban, és ha a nagy béremelés után alkalmazták őket”. Így a közszféra béremelése hatásosak lehetnek az alacsony bérekkel rendelkező versenyszektorbeli dolgozók bérhányadának emeléséhez.

- ¹⁵ A European Trade Union Institute EPI-indexe szerint Magyarország az unióban az utolsó öt ország között helyezkedik el a szakszervezeti lefedettséget tekintve. (<https://www.etui.org/Topics/Worker-Participation/Europe-Participation-Index-EPI>)
- ¹⁶ A bérvezérelt növekedés modellje másképpen a teljes foglalkoztatáson alapuló modellnek is nevezhető. Abban az így létrejövő dinamikus bérnövekedés vezérlő keresletet, amely a fogyasztás tartós növekedését idézi elő. A fogyasztás növekedése ösztönzi a beruházások és a termelékenység növekedését is. E modell stabil, vagy növekedő bérhányadhoz vezethet (Stockhammer, 2015).
- ¹⁷ A szerzők bemutatják az „alacsony béreken alapuló társadalmi szerződés” kialakulását. E szerződés keretében a gazdaságpolitika alacsony árak biztosításával igyekszik elérni a fogyasztók jólétét, ehhez pedig liberalizálja a nemzetközi kereskedelmet. Az olcsó import és az alacsony bérek hatására sikerül az árakat piaci körülmények között alacsonyan tartani, mindent pedig adókedvezményekkel is segíti a kormányzat. Ez az egyensúly magyarázza azt a megfigyelést is, miszerint a termelékenység növekedését a reálberek növekedése nem követi. Ez az alacsony bérű, tőkepárti modell vezet az elégtelen kereslethez, amely hiányában a kormányzatnak az eladósodást kell választania a gazdaság élénkítéséhez (Freedman – Lind, 2013).
- ¹⁸ Központi Statisztikai Hivatal (Gyorstájékoztató – Munkanélküliség, 2017. február 27.).
- ¹⁹ Ilyen oligopol piac a szakirodalom szerint például a villamosenergia-piac (Závecz, 2015).
- ²⁰ A ROA (adózott eredmény/összes eszköz) 2001 és 2005 között a visegrádi országok között végig Magyarországon volt a legmagasabb és kétszerese volt a szlovén mértéknek. Várhegyi (2011) rámutat, hogy a válság előtt a közép-európai térségben a bankok közötti árverseny fokozatosan kockázatalapú versennyé vált. Így „*egyre kockázatosabb (alacsony jövedelmű vagy nem megfelelő hitelfedezettel rendelkező) ügyfelek és ügyletek (például devizaalapú kölcsön) bevonásával növelték a bankok részesedésüket a lakossági piacon*”. E hitelfelfutás növelte az ország külső pénzügyi sebezhetőségét.
- ²¹ A bérvezérelt növekedési modell alapeleme a pénzügyi szektor reformja. Ezt a hazai gazdaságpolitika megvalósította, hogy a pénzügyi válságok előfordulásának esélyét és azok hatásait csökkentse. A külfönadókból fokozott rész esett a pénzügyi szektorra a stockhammeri javaslattal összhangban, aki többek között a pénzügyi tranzakciós adó növelését javasolja a pénzügyi szektor stabilizálása és a spekulációs lehetőségek korlátozása érdekében. Emellett szükségesnek tartja a bankszektor bónuszainak korlátozását, az árnyékbankrendszer szigorú ellenőrzését, a nem profitorientált banki szegmens erősítését és a hosszú távú szemlélet szabályozói támogatását a vállalatirányításban (Stockhammer, 2015).
- ²² Központi Statisztikai Hivatal (Gyorstájékoztató – Keresetek, 2017. március 20.).
- ²³ A fogyasztási hajlandóság akkor növelhető, ha a fogyasztók úgy érzik, hogy biztonságban vannak anyagi értelemben: például a szociális hálónak, a közfoglalkoztatásnak vagy a családokat és időseket támogató programoknak köszönhetően. Ekkor a háztartások csökkentik elővigyázatossági megtakarításaikat és fogyasztásra is többet költenek (Lavoie – Stockhammer, 2012).
- ²⁴ Jelentősen segítette a fogyasztást a rezsiköltségek csökkentése is: 2013 novemberéig összesen 20 százalékos rezsicsökkentésre került sor (György, 2016).
- ²⁵ Lásd Eurostat (változó: tec00115).

IRODALOM

- BALL, L. – FURCERI, D. – LEIGH, D. – LOUNGANI, P. (2013): The distributional effects of fiscal consolidation. IMF Working Paper, Washington. Online: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13151.pdf>
- BENTOLILA, S. – SAINT-PAUL, G. (2003): Explaining Movements in the Labor Share. *Contributions to Macroeconomics*. 3(1). 1103–1136. oldal
- BILAN, I. (2015): Economic Consequences Of Public Debt. The Case Of Central And Eastern European Countries. Centre for European Studies, Alexandru Ioan Cuza University, EURINT.
- BLECKER, R. A. (2015): Wage-led versus profit-led demand regimes: The long and the short of it. American University, Washington. <https://www.american.edu/cas/economics/research/upload/2015-05.pdf>
- BRADY, D. – WALLACE, M. (2000): Spatialization, Foreign Direct Investment, and Labor Outcomes in the American States, 1978–1996. *Social Forces* 79., 67–99, oldal
- BUDROS, A. (1997): The New Capitalism and Organizational Rationality: The Adoption of Downsizing Programs, 1979–1994. *Social Forces* 76. 229–49. oldal
- CARRERA, J. – RODRÍGUEZ, E. (2016): Wage share and the current account. How income policies transmit to the rest of the world. <http://www.siecon.org/online/wp-content/uploads/2016/09/CARRERA.pdf>
- ČASNI, Č. A. és szerzőtársai (2014): Public debt and growth: evidence from Central, Eastern and Southeastern European countries. *Zb. rad. Ekon. fak. Rij.* 32(1). 35–51. oldal
- CORLETT, ADAM (2016): Examining an elephant. Globalisation and the lower middle class of the rich world. *Resolution Foundation*.
- DISOSKA, E. M. – TOSHEVSKA-TRPCEVSKA, K. (2016): Debt or Wage-led Growth: the European Integration. *Journal of Economic Integration*. 31(2). 326–352. oldal
- DOAN, H. T. T. – WAN, G. (2017): Globalization and the Labor Share in National Income. *ADBI Working Paper Series No. 639*.
- ESTRADA, A. – VALDEOLIVAS, E. (2012): The Fall of Labor Income Share in Advanced Economies. *Banco de Espana*. No. 1209.
- FREEDMAN, J. – LIND, M. (2013): Beyond the Low Wage Social Contract. Economic Growth Program and Next Social Contract Initiative. *New America Foundation*.
- GÁL Zs. – BABOS P. (2014): Avoiding the high debt – low growth trap: lessons for the new member states. *Business Systems and Economics*. 4(2). 154–167. oldal
- GIOVANNONI, O. (2014): What Do We Know About the Labor Share and the Profit Share? Part III: Measures and Structural Factors. Working Paper No. 805. Levy Economics Institute of Bard College. Online: http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_805.pdf
- GUERRIERO, M. (2012): The Labour Share of Income around the World. Evidence from a Panel Dataset. Institute for Development Policy and Management (IDPM). Development Economics and Public Policy Working Paper Series. 32. Online: <http://piketty.pse.ens.fr/files/Guerriero2012.pdf>
- GYÖRGY L. – VERESS J. (2016): 2010 utáni magyar gazdaságpolitikai modell. In: *Pénzügyi Szemle*. 2016/3. 367–388. oldal
- GYÖRGY L. (2016): „Tulajdonosból” alkalmazott, avagy a magyar átlagfoglalkoztatott átalakulása számokban 1970–2010 között. Elemzés. <http://www.>

uti.bme.hu/tantargyak?p_p_id=TantargyLista_WAR_bmeuti&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_resource_id=download&p_p_cacheability=cacheLevelPage&_TantargyLista_WAR_bmeuti_id=5791

HARRISON, A. (2002): Has globalization eroded labor's share? Some cross-country evidence, Mimeo, UC Berkeley. Online: <http://www.iadb.org/res/publications/pubfiles/pubS-FDI-9.pdf>

HARVEY, D. (2005): A Brief History of Neoliberalism, Oxford University Press, Oxford.

HUANG, Z. – LARDY, N. R. (2016): China's Rebalance Reflected in Rising Wage Share of GDP. Peterson Institute for International Economics Blog. October 13.

JOEBGES, H. (2017): Crisis recovery in a country with a high presence of foreign owned companies – The case of Ireland. *Working Paper* Nr. 175. Hans-Böckler-Stiftung.

KARABARBOUNIS L. – NEIMAN, B. (2014): The global decline of the labor share. *The Quarterly Journal of Economics*. 129(1). 61–103. oldal

KÖRÖSÉNYI A. és szerzőtársai (2003): *A magyar politikai rendszer*. Osiris Kiadó, Budapest.

KRISTAL, T. (2010): Good Times, Bad Times: Postwar Labor's Share of National Income in Capitalist Democracies. *American Sociological Review*. 75(5). 729–763. oldal

LANSLEY, S. – REED, H. (2013): How to Boost the Wage Share. Trade Union Congress. <https://www.tuc.org.uk/sites/default/files/tucfiles/How%20to%20Boost%20the%20Wage%20Share.pdf>

LAVOIE, M. – STOCKHAMMER, E. (2012): Wage-led growth: concept, theories and policies. *Conditions of Work and Employment Branch*. ILO, Geneva.

LEE, K. – JAYADEV, A. (2005): Capital Account Liberalization, Growth and the Labor Share of Income: Reviewing and Extending the Cross-country Evidence. In: G. Epstein (ed.): *Capital Flight and Capital Controls in Developing Countries*. Cheltenham, Edward Elgar. 1–50 oldal

MATOLCSY GY. (2015): *Egyensúly és növekedés*. Kairosz Kiadó Kft., Budapest.

ONARAN, Ö. (2017): Wage- versus profit-led growth in the context of globalization and public spending: the political aspects of wage-led recovery. *Review of Keynesian Economics*. 4(4). 458–474. oldal

PALLEY, T. I. (2017): Wage – vs. profit-led growth: the role of the distribution of wages in determining regime character. *Cambridge Journal of Economics*. 41(1). 49–61. oldal

PETRAKOS, G. és szerzőtársai (2015): Debt-led convergence in the European Union. *Discussion Paper Series*. 21(1). 1–18. oldal

PINKASZ A. (2012): A jövedelemegyenlőtlenség mint a gazdasági válság eredete. *Fordulat*. 2012/1. 11–27. oldal

RODRIGUEZ, F. – JAYADEV, A. (2010): The Declining Labor Share of Income. *United Nations Development Programme, Human Development Reports, Research Paper* 36.

Soós G. D. – VÁRHEGYI J. (2015): Árak és bérek – okok egy megváltozott gazdasági kapcsolat hátterében. Magyar Nemzeti Bank. <https://www.mnb.hu/letoltes/soos-gabor-daniel-varhegyi-judit-arak-es-berek-okok-egy-megvaltozott-gazdasagi-kapcsolat-hattereben.pdf>

STOCKHAMMER, E. (2013): Why have wage shares fallen? A panel analysis of the determinants of functional income distribution. *ILO, Conditions of Work and Employment Series* 35.

STOCKHAMMER, E. (2015): Wage-led Growth. Kingston University London, Friedrich Ebert Stiftung. <https://www.socialeurope.eu/wp-content/uploads/2015/04/RE5-Stockhammer.pdf>

VÁRHEGYI É. (2016): A magyar bankszektor szabályozása és versenyhelyzete a válságban. In: Valentiny, P. és szerzőtársai (szerk.): Verseny és szabályozás 2016. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet.

VITOLS, S. (2010): The European Participation Index (EPI): A Tool for Cross-National Quantitative Comparison. Background paper. Online: <http://www.worker-participation.eu/content/download/4282/58932/file/EPI-background-paper.pdf>

Vujčić, B. és szerzőtársai (2014): Functional distribution of income and economic activity in Croatia: Post-Keynesian approach. Ekon. fak. Rij. 32(1). 53–73. oldal

ZÁVE CZ Á. (2015): Az iparági sajátosságok és szabályozás hatásai a villamosenergia-hálózati szolgáltatás áraira és a beruházási döntésekre. *Doktori értekezés*. Kaposvári Egyetem.

Bank for International Settlements (2006): 76th Annual Report, Basel.

Európai Bizottság (2007): The labour income share in the European Union. In: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities; Employment Analysis Unit (ed.): Employment in Europe 2007. 237–72. oldal

ILO (2011): Global Wage Report 2010/11: Wage policies in times of crisis, Geneva.

ILO (2012): Global Wage Report 2012/13: Wages and equitable growth, Geneva.

International Monetary Fund (2007): The globalization of labor. In: Kumar, Archana (szerk.): World Economic Outlook, April 2007: Spillovers and cycles in the world economy (Washington, DC). 161–92. oldal

OECD (2015): The Labour Share in G20 Economies. International Labour Organization. Organisation for Economic Co-operation and Development with contributions from International Monetary Fund and World Bank Group. Report prepared for the G20 Employment Working Group Antalya, Turkey, 26–27 February.

STATISZTIKAI FORRÁSOK

Ameco-adatbázis:

Adjusted wage share at factor cost (ALCD2).

Eurostat:

Compensation of employees (tec00013).

Real GDP growth rate – volume (tec00115).

European Trade Union Institute:

EPI index (<https://www.etui.org/Topics/Worker-Participation/European-Participation-Index-EPI>).

Központi Statisztikai Hivatal:

A közfoglalkoztatás keretében foglalkoztatottak munkaügyi adatai (2.1.60).

Gyorstájékoztató – Munkanélküliség, 2017. február 27.

Gyorstájékoztató – Keresetek, 2017. március 20.

OECD:

Unit Labour Costs – Annual Indicators: Labour Income Share Ratios.